

”ואין פותר אותם לפרעה”

חלום ומדיניות בפרשת מקץ

”את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה” - בחלום. בשביל מה רוצה הקב”ה להגיד כוח מעשיו לפרעה, לשלוח לו מסר בחלום? האם הזיונות הפְּרוֹת והשיבולים מוענו לפרעה, או שמא החלום הוא רק כלי להעברת מסרים?

פרעה מספר את חלומותיו ליוסף, ויוסף פותר אותם לפרעה. מסתבר לכאורה שהפתרון של יוסף הוא האחד והיחיד הנכון. התרגלנו לפתרון יוסף, והוא בעינינו הפירוש של חלום פרעה. אף המציאות בהמשך הסיפור, לכאורה, אוששה את נכוחות הפתרון. ברם, היאך אפשר לאמת פשר חלום על-פי המציאות הנובעת מן הפתרון עצמו? הרי כל החלומות הולכים אחר הפה - 'הנבואה' שבחלום מתגשמת על-פי פשרו ולא על-פי משמעותו 'המקורית'. אולי בכלל לא ניתן לדבר בצורה מוחלטת על פירוש נכון או לא נכון של חלום...

חלום המוצג לפתרון נתפס על-ידי הפותר כ**לשון סמלים**. סמלים, לפי טיבם, אינם חד-משמעיים וניתנים הם לפירושים מרובים. ככל שחלום פחות נבואי, גובר והולך בו 'הכוח המדמה' ופוחתת צלילות המסר. ישנו פער בל יגושר בין תוכנו הצירי והרגשי של חלום ובין פשרו המילולי והמופשט. פער זה מחויב המציאות. ההתאמה בין התוכן לבין הפשר לעולם לא תהיה קשוחה, הכרחית.

יתרה מזו. פשר חלומות הוא עניין **הסכמי**, ותלוי בכללים המקובלים מראש. פירוש החלום מותנה לא רק בתוכן החלום כשלעצמו, אלא גם במערכת הסמלים המקובלים על הפרשן. לדימויים שבחלום נודעת משמעות רק בתוך מערכת מוסכמת של סמלים ופירושים. גם במובן זה חלום הולך אחר הפה. יש לשער שחכמי פרעה ניסו לפתור את חלומם לפי החוקים הפרשניים המקובלים. אך פרעה לא מצא בפירושים אלו פתרון לפי רוחו.

מה היא המערכת הפרשנית התקפה לגבי חלומות פרעה? איזו לשון סמלים תפרש את הדמויות שהוא חזה - פרות, שיבולים, רוח-קדים ואחו?

שיטת הפתרונים המקראית ידועה לנו מחלומות יוסף ומפירושיהם, מפתרונות יוסף לפרעה ולשרים, מפירושו של דניאל לנבוכדנאצר. אולי אין בפתרונים אלה סיפק כדי להעיד על שיטה שלמה, אולם ברור שאת החלומות רואים במקרא כ**מערכת סמלית**.

אנחנו מקבלים כמובן מאליו, שחלום הפרות והשיבולים מבשר על חקלאות ותבואה, שחלום של אכילה ובליעה צריך לדבר על ענייני שובע ורעב, שהחלום לא יוצא מידי פשוטו. אבל האם קשר ישיר כזה אופייני ללשון סמלים של חלומות? האם פירושי חלומות במקרא פשטניים? הם כולם נראים יותר כהולכים 'על דרך הדרש'. הרי את החלום על האלומות לא פירשו האחים על תבואה, כי אם על ענייני שררה; את השמש והירח והכוכבים

שבחלום בנו ראה יעקב כסמלים מובהקים - ללא שום קשר לצבא השמים. תמונות לשון שבמקרא אינן בנויות על השאלות 'פשטניות' כמו 'שיבולים = תבואה'. אפילו את חלומות שר המשקים ושר האופים, אשר במידה מסוימת דומים לחלומות פרעה, לא פתר יוסף כענייני שתייה ואכילה, אלה במנותק מהצירורים אשר הופיעו בחלומותיהם¹.

מוכרים לנו במקצת פירושי חלומות אשר לחז"ל. דוגמות של פתרונות כאלה מרוכזים בסוף מסכת ברכות (דפים נו-נו). מסורת חז"ל בפשר חלומות היא השיטה היהודית הידועה לנו ביותר והסמכותית ביותר עבורנו.

איך חז"ל היו מפרשים את חלום פרעה לפי שיטתם? האם אפשרי פתרון סביר **אחר** לחלומות פרעה? כיצד יש לפתור את חלומות פרעה **לולי** פירוש יוסף? מכל מקום, לפי שיטת פשר החלומות שאנו למדים מחז"ל, פתרון יוסף אינו עולה יפה. אילולי פירוש יוסף, היינו אולי מבינים את חלומות פרעה אחרת.

תמונות ולשונות בחלום

בפשר סמלי חלומות, יש לחז"ל כמה גישות, כמו: פתרון תמונות החלום על-ידי התמונות והסמליות המקראית; פתרון על-ידי אסוציאציות לפסוקי המקרא; אסוציאציות מילוליות או צליליות. במלים אחרות: חז"ל פותרים חלומות על-פי הדימוי, על-פי הפסוק ועל-פי הלשון.

א. האופן העיקרי שבו פתרו חז"ל חזיונות חלום הוא פירוש התמונות כסמלים אשר מתפרשים **בהקשר המקראי** ומקבלים הסבר מתוך המקרא. לדוגמה: "המניח תפילין בחלום - יצפה לגדולה, שנאמר: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך'". תפילין אינם קשורים לגדולה כשלעצמם, הם לא מסמנים גדולה - אבל הם מתפרשים על-ידי פסוק המסמל גדולה; "הרואה גפן טעונה בחלום - אין אשתו מפלת נפלים, שנאמר: 'אשתך כגפן פוריה'; שורקה - יצפה למשיח, שנאמר: 'אסרי לגפן עיר'ה ולשֶׁקָה בני אתנו'". יצוין שגפן בחלום אינה מבושרת על שתייה, ואינה מסמנת יין או יבול רב בכרמים². המקרא משמש כאן כמסגרת לתמונות החלום וכמפתח לפירוש מכריע של דמויותיו³. בשיטה הזאת משמש הפסוק כתימוכין לפתרון. "הרואה אתרוג בחלום - הדור הוא לפני קונו, שנאמר: 'פרי עץ הדר'". פשר החלום יכול להיות מנוגד למעשה שבחלום עצמו, ומעשה מגונה ואפילו חטא מתפרש בצורה הפוכה לגמרי: "הבא על אמו בחלום - יצפה לבינה, שנאמר: 'כי אם לבינה תקרא'".⁴ אם יובטח שהחלום אינו מ'הרהורי לבו', אז בוטל כל קשר בין מה שמראים לאדם ובין משמעות דמויות אלה ומעשים אלה בחיים בהקץ. מי שיעשה את

¹ ברם, את המספר פירש - וגם זאת לפי דרכו - כמצביע על פרק הזמן עד להגשמת החלום.

² מעניין שחז"ל בכלל אינם מתייחסים פה לחלום שר המשקים ולפתרון יוסף לו.

³ דוגמה נוספת: "א"ר חנינא: הרואה באר בחלום רואה שלום, שנאמר 'ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים'. ר' נתן אומר: מצא תורה, שנאמר 'כי מוצאי מצא חיים', וכתוב הכא: 'באר מים חיים'. רבא אמר: חיים ממש'.

⁴ והמשכו: "הבא על אחותו בחלום - יצפה לחכמה, שנאמר 'אמור לחכמה אחותי את'".

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

המעשה במציאות צפוי לעונש, בחלום - יצפה לשכר.

ובכן, לשון הדימוי במקרא - הוא המפתח ללשון חלומות.

ב. הפסוק במדרש חז"ל מתקשר לסמל שבחלום גם על-פי צליליו גרידא. די בקשר דק בין מלות הפסוק, והשם של דמות החלום: "הרואה תמרים בחלום - תמו עונותיו, שנאמר: 'תם עֹנֶךָ בת ציון'⁵. שיטת חז"ל המסתמכת על סמיכות לפסוקי המקרא מתמצתת בדרך שבה 'טיפלו' בחלומות אשר יכלו להתפרש לשתי פנים לפי המקרא: לטובה ולרעה. "הרואה דבר פלוני בחלום, ישכים ויאמר... [פסוק שבו הדמות מופיעה באור חיובי], קודם שיקדמנו פסוק אחר [שבו הדמות מבושרת רעות]"⁶. די אפילו בקרבה צלילית לפסוקי המקרא כדי לכוון את פתרון החלום.

ג. אסוציאציות צליליות יכולות להיסמך לא רק על פסוקים, אלא גם על מלים בלבד. חז"ל הרבו לפתור חלומות בדרך של 'לשון נופל על לשון' אפילו בלי קשר למקרא. הרי דוגמות: "הרואה פיל בחלום - פלאות נעשו לו". "הרואה הספד בחלום - מן השמים חסו עליו ופדאוהו"⁷. מי שינקוט שיטה זאת, יאמר, למשל: הרואה פרות בחלום - יצפה לפרוענות...

בעצם, הדרך הזאת - מקראית היא: "כלוב קִנְיָ" (עמוס, ח', א) מתפרש על-ידי ה' עצמו: "בא הקֶץ אל עמי ישראל!" "מִקֵּל שֶׁקֶד" (ירמיה, א', יא) - פתרונו: "כי שֶׁקֶד אני על דברי לעשתו". פירוש צלילי (ואולי אטימולוגי), לכאורה מנותק מהתמונה עצמה.

דרך זאת נקט כנראה המדרש - ובעקבותיו רש"י - כאשר ייחס לחרטומי פרעה פתרון 'פרות' כעניין פרייה, פרייה של פרעה: "שבע פרות הטובות - ז' בנות אתה מוליד; ושבע פרות הרעות - ז' בנות אתה קובר" (בי"ר, פ"ט, ז). אמנם ר' יהושע דסיכנין, שמשמו מובא הדרש, מוסיף "שלא היה קולן נכנס באוזניו [של פרעה]", ורש"י מסביר: "ולא היה לו קורת רוח בפתרונו". 'הפה' הזה לא היה מתאים ל'אוזן'.

כאן יש להעיר שפתרון חלום אינו חייב לפתור את כל פרטי החזיון, ואינו צריך להיות תואם לו בצורה שלמה. זיהוי הדמויות עם פשרן באופן ישר וחד-משמעי כלל אינו הכרחי: "אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים" (ברכות נה, ע"א).

ד. לעתים חלום קיבל אצל חז"ל פתרון שלא נבע מלשונות או פסוקים, אלא היווה פירוש סימנים מוסכמים ("המגלח ראשו בחלום - סימן יפה לו"; "הקורע בגדיו בחלום - קורעים לו גזר דינו")⁸. גם כאן סימני שפע וריבוי נכסים, אינם קשורים קשר ישיר לנכס

⁵ השווה: "הרואה גמל בחלום - מיתה נקסה לו מן השמים והצילוהו ממנה. אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי קראה? 'ואנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה'. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: 'גם ה' העביר חטאתך לא תמות'".

⁶ עיין ברכות, נו, ע"ב.

⁷ ועוד: "הרואה לולב בחלום - אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים". "הרואה חתול בחלום - באתרא דקרו ליה שורנא, נעשית לו שירה נאה, שורנא - נעשה לו שינוי רע". הפירוש הזה מעניין במיוחד. כאן אפילו מבטא המקום קובע משמעות החלום ההולך "אחר הפה".

⁸ בהמות וגידולים שוב משמשים כסמלים או סימנים: "הרואה סוס לבן בחלום: בין בנחת בין ברדוף - יפה לו; אדום - בנחת יפה, ברדוף קשה". "הרואה ענבים בחלום: לבנות - בין בזמן בין שלא בזמן יפות, שחורות - בזמן יפות, שלא בזמן רעות".

המסומן. החי והצומח במערכת הסמלים הזאת איננו מתפרש מתוך עצמו, מתוך תפקידו בחיי אדם או כתוצאה של דמיון חיצוני. "הרואה הדס בחלום - נכסיו מצליחין לו, ואם אין לו נכסים - ירושה נופלת לו ממקום אחר"; "הרואה נחש בחלום - פרנסתו מזומנת לו, נשכו - נכפלה לו, הרגו - אבדה פרנסתו...". גם זו דרך מקראית לפירוש חזונות (נזכור, לדוגמה, את האנך של עמוס, ז', ח).

בכלל, אפשר לדבר על שלושה סוגי סימנים או 'אותות': **אָמְבִּלְמָה**, **טוטפת** (סימן), **סמל**. יש אות שהוא 'אות דגל', כמו דודאים בדגל ראובן, אריה בדגל יהודה (עיין רמב"ן במדבר, ב', ב), כאשר המסמן מתייחס ישירות אל המסומן או שהנו ציורו המבשר על מהותו ('אָמְבִּלְמָה' בלעז)? יש, לעומת זה, אות של 'טוטפת' (לשון 'הטפה', לפי רש"י), הסימן המדבר בפני עצמו, שאינו קשור כלל למסומן; מובנו מוסכם ונהיר, כמו בית של תפילין, כמו כוכב בן חמישה קדקודים או דגל לבן. וישנו **סמל** - שהוא לבוש מתאים, 'שמלה' למסומן, קשור אליו בדרך לא ישירה; הוא מגלם סיפור שלם ושלל משמעויות מהקשרים אחרים. האותיות בקבלה - כולן **סמלים**, כל אחת נושאת עולם שלם של משמעות ונוגעת בכמה תחומים; מגן דוד - סמל הניתן לפירושים מגוונים (אף-על-פי שיכול להיות שלכתחילה נתפס ללא משמעות סמלית, כטוטפת גרידא); הסמל המתנוסס על כריכת גיליון זה. לאות יש פתרון אחד ויחיד; הסמל - עתיר משמעים. בלשון הסמלים, להבדיל מאָמְבִּלְמָתוֹ, המסמן לא יתייחס ישירות למסומן, בתור חלקו או צורתו המופשטת, כמו, למשל, מחתות עדת קורח המסמנות את המעשה שהיו חלק ממנו - אָמְבִּלְמָה מובהקת (במדבר, י"ז, ג).

מפתרונות החלומות במסכת ברכות (דפים נו-נו) משתמע שחז"ל רואים את הדמויות והציורים אשר מופיעים בחלום לא כמשלים, 'אותות-דגלים', אלא כ**סמלים** לכל דבר, אשר אינם מוכתבים על-ידי צורתו החיצונית ותפקידו של הנמשל, אשר מגלמים משמעות עשירה. הסמל איננו מסמן את הדבר המתבקש מעצמו, לפי ההקשרים הרגילים בעולם החפצים; הוא מסמל דבר או רעיון מרוחק, והוא אינו רומז לו בצורתו או בתפקידו, אלא קשור אליו בקשרים אחרים, הניתנים להיחשף על-ידי פירוש סמלי. הדימויים הסמליים אינם מפוענחים על-ידי הקשר המשוער שלהם עם המציאות, דוגמת פירוש הרמב"ן: "הפרות סימן לחרישה והשיבולים סימן לקציר"; את הסימנים התמונתיים יש לפרש על-ידי תפקידם באוצר הסמלים המקראי.

פתרונות אפשריים לחלום פרעה

סמליות של פרה או שיבולת במקרא, איננה קשורה בדרך כלל לשובע ורעב, מושגים שיש להם סמלים אחרים. שבע פרות מזכירות יותר את מעשה הקרבנות¹⁰. אם לפרש

⁹ לפי כמה שיטות חוקרים, כאלה היו האותיות עצמן בשלב הראשון להתפתחותן: אל"ף - ציור סכמתי של אלוף (=שור); בי"ת - ציור של בית; נו"ן - של דג.

¹⁰ והשווה גם למשמעות של המספר שבע אצל שבע כבשות אברהם, כסמל ועדות לשובע.

קרבות בדרך סמלית, יש לראות 'פר' כסמל לאומה או לראש האומה. ואכן, לשון 'פרה' הוא בעל משמע זה בתוכחת הושע: "כִּפְּךָ סָרְרָה סָרְרָה יִשְׂרָאֵל" (ד', טז). אם ישנה משמעות סמלית לפרה במקרא - היא איננה נוגעת לא לדשנות ולא לכפן.

משמעות סמלית של 'פרה' בכמה מקראות ציין הבכור-שור, והיא **בתחום המדיני**: "כי **האומות נקראו פרות**, כמה דכתיב 'שמעו הדבר הזה פרות הַבָּשָׂן' (עמוס, ד', א), וכמו 'עגלה יפה-פיה מצרים' (ירמיה, מ"ו, כ). הבכור-שור, כמובן, דוחה את הפירוש הזה, כי "כשראה השיבולים נתפרסם הפתרון - שובע ורעב". הבכור-שור מסביר, שהחלום השני קובע את מסגרת ההתייחסות לחלום הראשון: מדובר דווקא על תבואה (שיבולים), ולא על אומות.

אולם גם השיבולים יכולות להתפרש כסמל מדיני, סמל מלחמה וניצחון ממלכה על ממלכה.

תפקידן הציורי של השיבולים במקרא - אינו לסמן תבואה כי אם תבוסה לאומות: "והיה כְּאֶסֶף קָצִיר קָמָה, וזרעו שְׂבָלִים יקצור, והִיָּה כְּמַלְקֵט שְׂבָלִים בעמק רפאים" (ישעיה, י"ז, ה; עיין רש"י ורד"ק). וכתיב: "ויכראש שבֵּלֶת יְמֵלוֹ" (איוב, כ"ד, כד). **בחלום** שבשופטים (ז', יג) - "לחם שערים" מסמן את **חרב גדעון**, התהפכות צליל הלחם מתפרשת כניצחון צבאי, לא כרעבון במחנה. בליעת השיבולים, כמו קצירתן, בהחלט יכולה לסמל תבוסה במלחמה. אין פלא, שהמדרש מסביר את פתרון החרטומים של השיבולים כאות למלחמה: "שבע שיבולים הטובות - ז' מלכויות אתה מכבש; ושבע שיבולים הרעות - ז' איפרכויות מורדות בך" (ב"ר, ט"ו, ז). פתרון כזה אינו לוקח בחשבון את הקשר בין שני החלומות; אינו מתייחס ל"השנות החלום" - המדרש פוטר פירושי חרטומים כמו אלה בזלזול: "בִּבְקֵשׁ לָץ חֲכָמָה וְאָנֹן (משלי, י"ד, ו) - אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים" (ב"ר שם). ופירש"י: "ואין פותר אותם לפרעה - פותרין היו אותם, אבל לא לפרעה". כלומר: פירוש **החלום** של המדרש (המשייך את הפירוש לחרטומים) - מתקבל על הדעת, אבל אינו מתאים לאישיות החולם.

אולי החזון הקרוב ביותר לזה, לפי מבנהו, הוא משל התאנים בירמיהו (כ"ד): דוד תאנים טובות ודוד תאנים רעות מאוד "אשר לא תִאֶכְלָנָה מֵרָע". והן מסמלות את "גלות יהודה" הנשלחת לבבל "לטובה" ואת ממלכות צדקיהו ושארית ירושלים "הנשארים בארץ הזאת": "ונתתים לזועה [לִזְעָנָה קרי] לְהָעָה לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ, לְחַרְפָּה וּלְמַשַּׁל, לְשִׁנְיָנָה וּלְקַלְלָה... וּשְׁלַחְתִּי בָם אֶת הַחֶרֶב אֶת הָרָעַב וְאֶת הַדָּבָר עַד תִּמָּס...". תאנים טובות ותאנים רעות מבשרות כאן על **גורל החברה**, ומהוות בעצם נבואת תוכחה, שבה ניצב הרעב בשורה אחת עם חרב ודבר (כרגיל בתוכחה). והתיקון לאיום הוא כמובן לא הכנת מצבורים לקדם פני החרב והרעב (זה דווקא מגביר את החטא!), אלא תשובה ושינוי מדיניות.

גם בפתרונות חז"ל השיבולים אינן משל ליבול, ולא לשובע ורעב. הן מסמלות שלום, כפרה, חכמה: "אמר ר' חייא בר אבא: הרואה חיטים בחלום ראה **שלום**, שנאמר: 'הַשָּׁם גְּבוּלֶךָ שְׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יִשְׁפְּעֶדְךָ' (תהלים, קמ"ז, יד); "הרואה שעורים בחלום סרו

עוונותיו, שנאמר: 'וְסָר עֲוֹנָךְ וְחַטָּאתְךָ תִּכְפֹּר' (ישעיה, ו', ז) " (ברכות, נו, ע"א)¹¹. ועוד: "הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה, שנאמר: 'קנה חכמה' (משלי, ד', ז) " (בחלום פרעה: "שבע שבליים עלות בקנה אחד..."). גם בחלום יוסף האלומות שבשדה מתפרשות כסמלי מלוכה ושררה. חז"ל נוקטים שם עוד דרך אחת, הנותנת לחלום משמעות לדורות, משמעות של **תוכחה**: "והנה קמה אֶלְמָתִי וגם נִצְבָה" - ר' לוי ור' אחא. ר' לוי אמר: עתידין אתם לעשות אלילים אֶלְמִים לפני עגליו של ירבעם... א"ר אחא: עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא... " (ב"ר, פ"ד, ט)¹².

כל החלומות הולכין אחר הפה

על החלום שסיפר יוסף לאחיו אומר המדרש: "הַמְלִיךְ תַּמְלִיךְ עֲלֵינוּ?!" - ר' לוי ור' סימון. חד אמר: מפני שענו אותו **בעין רעה** - לפיכך מעמיד רשעים; וחד אמר: מפני שענו אותו בלשון כפול - לפיכך הוא מעמיד מלכים" (ב"ר, פ"ד, י). אם כן, לא מה שראה יוסף קבע את הבאות, אלא מה שאמרו האחים. הפירוש סיבב את הקורות, לא 'המשמעות האמתית' של החלום!

ראינו, שפתרון יוסף לחלום פרעה כשלעצמו איננו מוכרח, ולא נעולים לפנינו פירושים אחרים. חלום פרעה יוכל להתפרש על עסקי מלחמה, כמבשר שנות שלום ושנות פורענות למצרים. פירוש יוסף היה יותר פשוט, ברור, נהיר, הסביר בצורה מרשימה את הישנות החלום, ו**נכנס יותר לאוזני פרעה** - ענה לציפיותיו. אבל לא בהכרח יותר אמת. מאידך, הלא הסיפור עצמו מתפתח לאחר מכן לפי פתרון יוסף! המקרא כאילו נותן גושפנקה לפשרו.

האומנם כן? לפחות חלק מהתחזית הרי לא התגשם. יוסף דיבר על "שָׁבַע גְדוֹל בְּכָל ארץ מצרים" (מ"א, כח), אבל המקרא אינו רומז בשום מקום שהייתה איזו תקופה של שָׁבַע גדול ומיוחד, אלא סתם - "שָׁבַע שְׁנֵי הַשָּׁבַע אֲשֶׁר הָיָה בְּאַרְץ מִצְרַיִם" (מ"ב, ג). שָׁבַע - יחסית לרעב אשר אחריו, אבל לא ביחס לשנים אשר **קדמו**. בהחלט אפשר שכאן מדובר לא על איזה שינוי דרסטי בתנאי הטבע וכמות היבול כי אם על שינוי במדיניות הכלכלית: במקום כלכלת הרעב (הטלת מסי השבע) - כלכלת רעב מוכרזת. מדיניות צבירת החומש גם לא הותירה הרבה מקום לשובע יוצא דופן. מפני זה אומר הרמב"ן שרק בשנות הרעב "נודע דברו" של יוסף. אבל אף "שבע שני רעב" לא התאמתו, ולפי הפרשנות המקובלת היו רק שתי שנות רעב. והרי זו שנות רעב הן, בלשונו של רמב"ן, "חידוש ותועלת החלום!"

אבל המציאות, כמובן, איננה חייבת להיות מתאימה לחלוטין לחלום. ואמרו חז"ל:

¹¹ יוסף אפילו יכול לראות בחלום בשורה לעצמו, דוגמת ר' זירא, דאמר ר' זירא: "אנא לא סלקי מבבל לארץ ישראל עד דחזאי שערי בחלמא" (ברכות, נו, ע"א). כפרת חטאים קשורה לחזרה לארץ ישראל. אולי סימן ליוסף שסרו עוונותיו ועליו לצאת ולעלות לארץ...

¹² גם את חלומות שרי פרעה חז"ל מפרשים במובן נבואי: "הנה גפן לפני - אלו ישראל, שנאמר גפן ממצרים תסיע" (תהלים, פ', ט); ובגפן שלשה שריגים - משה ואהרן ומרים; והיא כפורחת - הפריחה גאולתן של ישראל, וכי... חלום שני: "והנה שלשה סלי חורי - אלו ג' מלכויות הראשונות..." (ב"ר, פ"ח, ד-ה).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

"לא חלמא טבא מקיים כוליה ולא חלמא בישא מקיים כוליה"¹³. ואפילו הייתה המציאות תואמת לגמרי את פירוש יוסף, לא היה בכך כדי להוכיח שפתרונו הוא הפתרון היחיד הנכון. הן כלל גדול בהבנת חלומות אמרו חכמינו: "כל החלומות הולכין אחר הפה" (ברכות, נה, ע"ב). הראיה היא שוב מסיפורי יוסף: "ויהי כאשר פתר לנו - כן היה" (בראשית, מ"א, יג)¹⁴: החלום הלך בעקבות הפירוש! אפשר אשר הפה אמר קובע את משמעות החלום - יצירת המשמעות על-ידי אדם משתתפת בעשייה האלוהית. משמעות תלויה ב'פה'. ברית כרותה לשפתיים, ופתרון החלום כאילו מתגשם בכוח עצמו... אם כן, אפשר לומר שלא פתרון יוסף ענה למציאות, אלא המציאות ענתה לפירוש יוסף. אף אם לא נכון פירש יוסף את חלום פרעה - הקורות הלכו אחר פיו. מעניין כעת להסביר את פירוש יוסף כשלעצמו - מה משמעותו? מה סיבתו? איך סיבב הפירוש את המציאות? שמא דרך המדיניות אשר נתקבלה על סמך הפתרון?! הרי יוסף מציע מדיניות בעקבות הבנתו את החלום.

דוגמה אחת. יוסף פוסק שיישכח כל השבע בארץ מצרים בשני הרעב, "ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב הוא אחרי כן" (בראשית, מ"א, לא). דבר זה מדגיש את כובד הרעב, את חומרת השעה ודחיפות ההכנות, ויקבע הרבה במהלך הדברים. המפרשים מסבירים שיוסף מסתמך פה על מה שאמר לו פרעה: "ולא נודע כי באו אל קרבנה". כותב הרלב"ג: "ולא נודע כי באו אל קרבנה - הוא לאות שלא ייוודע השבע בארץ מפני הרעב שיהיה אחרי כן וזה ממה שחייב שיקבצו אוכל השנים הטובות כדי שיהיה מזון מוכן להם בשני הרעב כמו שיעץ יוסף לפרעה...". כל מדיניות ההכנה של יוסף - מתוך "ולא נודע"! אבל קביעה זו קיימת רק בסיפורו של פרעה - ולא בחלום עצמו. יוסף מפרש, מציע ופועל על סמך הסיפור. פי פרעה מוליך את הפירוש...

יש קושי ניכר בפירוש יוסף לחלום פרעה. האם יוסף באמת מפרש את חלום פרעה? האם יוסף מפרש את החלומות שפרעה חלם - או שמא רק את אשר פרעה סיפר?

מספר החלום ושברו

פרשת מקץ - המקום היחיד בתורה הנותן לנו אפשרות לא רק לשמוע את סיפור החלום, אלא גם לשמוע את החלום כפי שהוא, כפי שהתורה מספרת אותו. פה הפעם היחידה שנוכל להשוות את החלום לפי התורה - לחלום מפי חולמו. על סיפור פרעה אומר ראבי"ע, בציינו הבדלים בין החלום לבין הסיפור (מ"א, כא): "ופה [פרעה] הוסיף לפרש חלומו... - תוספות פרעה הן פירושו. המספר - מפרש.

¹³ ובאותו עניין אמר ר' ברכיה: חלום אף על פי שמקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים. מנא לך? מיוסף!!! (ברכות, נה, ע"א). ואמנם דנים שם על מקרה פרטי, אך יש לכלל זה תוקף כללי יותר.

¹⁴ ולמדנו במדרש: "אירע לזה מה שנאמר לו, ולזה מה שנאמר לו" (ב"ר, פ"ד, ט). אירע מפני שנאמר לו, שהרי יוסף חושב במדרש על שר המשקים: "אתה בשרתני בשורה טובה [על ארבע כוסות הישועה] - אף אני אבשרך בשורה טובה: בעוד שלשתי ימים וגו'". ועל שר האופים: "אתה בשרתני בשורה רעה [על המלכויות] - אף אני מבשרך בשורה רעה!!!"

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

התורה מאפשרת לנו הצצה נדירה לחלום כפי שהמקרא עצמו רואה אותו, החלום לפי שולחו, ובד בבד - לחלום כפי שמבינו ומספרו אדם. לא הרי חלום של מראה כהרי חלום של סיפור - כי כל חלום מסופר, הנו כבר חלום מפורש. פרעה לא רק מספר את החלום; על כורחו הוא נותן לו פשר משלו, הוא מתאימו להבנתו, ואולי ניתן לראות מתוך סיפורו - מה היא הבנתו. כלום לא משתקפת השקפת פרעה מתוך סיפור חלומותיו?

הבעיה היא שיוסף לא ראה את החלום. הוא רק שמע את הסיפור כפי שמלך מצרים מספרו, והחלומות הולכים אחר סיפורם. אריזה פרעונית ודאי תעצב במידת-מה את הדברים שבגו. את כל הפתרון שלו בונה יוסף לא על החלום, אלא על הסיפור. פרעה אינו מספר את החלום בדיוק כמו שראהו. ההבדלים הם קלים, דקים, אבל הם ישנם - ואפשר לראות בהם מגמה.

מספר מפרשים ציינו הבדלים שונים בין החלומות. נערוך את ההשוואה במלואה.

בראשית, מ"א, יז-כד		בראשית, מ"א, א-ז	
הנני עמד על שפת היאר	יז	והנה עמד על היאר	א
שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר	יח	שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר	ב
פרות אחרות עלות אחריהן	יט	פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר	ג
דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר		רעות מראה ודקות בשר	
לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע			
		ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר	
ותאכלנה הפרות הרקות והרעות	כ	ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות	כ
את שבע הפרות הראשונות הבריאות		הבשר את שבע הפרות יפת המראה	
ותבאנה אל קרבנה	כא	והבריאות	
ולא נודע כי באו אל קרבנה			
ומראיהן רע כאשר בתחלה			
שבע שבלים... מלאות וטבות	כב	שבע שבלים... בריאות וטבות	ה
שבע שבלים צנמות דקות שדפות	כג	שבע שבלים דקות ושדופות קדים	ו
קדים			
ותבלענה...	כד	ותבלענה...	ז
את שבע השבלים הטבות		את שבע השבלים הבריאות והמלאות	

עתה נסכם את ההבדלים:

א. אי-התאמה בולטת בין החלום וסיפור החלום היא החלפה שיטתית של "מראה" - ב"תאר". מסיבה כלשהי, "מראה" כלל אינו מופיע בסיפור פרעה: "פרות יפות מראה" (בחלום) - "ויפות תאר" (בסיפור); "רעות מראה" (בחלום) - "ורעות תאר מאד" (בסיפור); "ותאכלנה הפרות רעות המראה" (בחלום) - "והרעות" (בסיפור). פרות רעות מראה אוכלות את יפות המראה בחלום - ובסיפור "הרעות" אוכלות את "הראשונות". פרעה מקפיד שלא להשתמש בביטוי "יפות מראה".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ב. סדר תיאורי הפרות שונה: בחלום יפות המראה במקום הראשון, ואילו בסיפור

בריאות הבשר תחילה, יפות התואר אחר-כך. בחלום רוע המראה קודם לדקות הבשר בתיאור האכילה, ואילו בסיפור - קודם הרקות ולבסוף הרוע.

ג. פרעה מדגיש ומחזק את תיאור הרוע: "רעות מראה" (בחלום) - "דלות ורעות תאר מאד" (בסיפור). הוא מדעתו מוסיף מאייך המנחיץ נמרצות את רוע-הכחישות של הפרות הדקות והאימה של בליעת הפרות הטובות: "לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע"; "ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה!" (רק בסיפור). הטעמה דומה בשיבולים: "שבלים דקות ושדופות קדים" (בחלום) - "צנומות דקות שדופות קדים" (בסיפור). מגמת פרעה להבליט את מה שעתיד להתפרש על-ידי יוסף כרעב.

ד. בחלום: פרות דקות בשר; בסיפור: רקות בשר.

ה. פרעה מתעלם מן הפרט הנאמר בחלום על הפרות הרעות: "ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר".

ו. פרעה בסיפורו אינו רוצה להזכיר את בריאות השיבולים: שיבולים בריאות (בחלום) - מלאות (בסיפור); הבריאות והמלאות (בחלום) - הטובות (בסיפור).

ז. ולבסוף - פתיחת החלום והסיפור. בחלום פרעה עומד "על היאר", ואילו בדברו אל יוסף: "הנני עמד על שפת היאר".

מהי המגמה?

צורת פרצוף וזיו קלסתר

המרת 'מראה' ב'תואר' - שיטתית אצל פרעה. ונראה לעני"ד שההבדל בין חלום פרעה וסיפור פרעה הרי הוא כהבדל בין 'מראה' ו'תואר'.

במקרא 'מראה' יכול להיות לא רק תיאור היראות הדבר, אלא גם שם עצם נרדף למושג ראייה, אפילו נרדף ל'עיניים'. השווה את שני תיאורי דוד: "ואדמני עם יפה מראה" (שמו"א, י"ז, מב) - "אדמוני עם יפה עיניים" (ט"ז, יב). בכתוב "לכל מראה עיני הכהן" (ויקרא, י"ג, יב) - "מראה" הוא ראיית עיניו של הכהן ומתייחס לדרך הסתכלותו; "וכסתה הצרעת את כל עור הנגע... לכל מראה עיני הכהן", כלומר מכל צד שעניו רואות. 'מראה' כאן הוא פשוט שם הפועל ל'וראה הכהן' (ועיין בתורת כהנים על-אתר). דוגמה אחרת: "והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך" (קהלת, י"א, ט) פירושו למקום שלבך מוביל ועיניך מסתכלות. מראי עיניך היינו ראות עיניך. הפשט המילולי של "כל עץ נחמד למראה" (בראשית, ב', ט) הוא 'נחמד לראותו, נחמד לראייה', כמו להלן: "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל [=לאכלו], וכי תאווה הוא לעיניים, ונחמד העץ להשכיל" (פועל!):¹⁵.

¹⁵ דוגמות נוספות: "והיית משגע ממראה עיניך" (דברים, כ"ח, לד) - ממה שענייך רואות; "ומראה ולא בחידות" (במדבר, י"ב, ח) - בראיה, במה שניתן לעיניים לראות וכי. על סמך משמעות זו, אולי, רש"י מפרש "הראיני את מראיך" (שה"ש, ב', יד): "למי את פונה בעת צרה". 'מראה' כאן - שיבור עיניים, פנייה; "מראיך" - ראייתך, דרך הסתכלותך, כיוון פניך. לכן אפשר לומר

"תואר" מסמן תמיד את החזות החיצונית ואת היופי החיצוני, כמו: "זית רענן יפה פרי ת'אר" (ירמיה, י"א, טז), "חשך משחור תארם" (איכה, ד', ח). דוד שהוא "נבון דבר", הוא מבחינה חיצונית "איש תאר" (שמו"א, ט"ז, יח), במקביל לאבגיל: "והאשה טובת שכל - ויפת תאר" (שמו"א, כ"ה, ג). והדוגמה הידועה למשמעות "תואר" - "אשת יפת תאר" (דברים, כ"א, יא).

על המרת "מראה" ב"תאר" בסיפור פרעה ראב"ע אומר: "ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה". פרעה משתמש במושג אשר יותר מוחשי, יותר קרוב לתפיסת השומע, יותר 'תבליטי' וניתן למישוש¹⁶. וכך מפרש ראב"ע את ההבדל בין "יפת תאר" לבין "טובת מראה" בבראשית, כ"ט, יז (ופירוש זהה באסתר, ב', ז): "יפת תאר - כמו 'ותאר לכם הגבול' (יהושע, ט"ו, ט), כל אָבָר כעין והאף והפה יפה. ומראה - הכול יפה; או מראה - על עין הפנים הנראה". תואר מתאר כל פרט ופרט; מראה - את הכלל. גם רש"ם וספורנו מסכימים שתואר הוא יופי חיצוני, "תמונה", אָבָרִים; מראה - "עין הפנים". רש"י מפרש "ויהי יוסף יפה תאר" (בראשית, ל"ט, ו): "כיוון שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשעריו". רש"י מתייחס דווקא ל"יפה תאר" ולא ל"יפה מראה" שבסמוך: היופי החיצוני גרם ליוסף להתרכז בחיצוניותו.

נראה ש'תואר' הוא תיאור חיצוני, לעומת 'מראה', שהוא תיאור יותר כללי או פנימי, קשור להבעה כוללת, איך נראה המתואר, כלל היראות וראות עיניו - כיצד עיניו ראות. "יפה מראה" - תיאור יופי נפשי. בפירושו לבראשית, כ"ט, יז, רש"י מבליט יותר את ההבדל בין חיצוני ופנימי: "תאר. הוא צורת הפרצוף, לשון 'יתארהו בשרדי' (ישעיה, מ"ד, ג), קונ"פאש בלעז¹⁷. מראה. הוא זיו קלסתר". תואר הוא צורה. מראה - הוא זיו. תואר מתייחס לפרצוף. מראה - לקלסתר.

מלה "קלסתר" במקורה כבר מסמנת זוהר וזיו (crystallum). רש"י בעצמו מפרש "קלסתר" כ"זיו" (נידה, לא, ע"א). חז"ל אומרים על משה ש"קרו עור פניו" (שמות, ל"ד, כט) - "זכה לקלסתר פנים" (ברכות, ז, ע"א). דרש על קהלת, י"ב, ב (ויקרא רבא, י"ח) משתמש ב"קלסתר" כבמונה אשר מובנו היראות כללית, כלל ארשת הפנים: "השמש - זו קלסתר פנים, והאור זה המצח, והירח זה החוטם, והכוכבים אלו ראשי לסתות". השימוש הזה די קרוב ל"עין פנים" של אבן עזרא (אלא שראב"ע ופשטנים אחרים משאירים פתח פתוח להבין "מראה" כצבע הפנים - פירוש שכלל אינו עולה בקנה אחד עם הסגנון וההיגיון של המקרא). אבל השימוש המייצג ביותר, הוא אולי בנידה, לא, ע"א: "הקב"ה נותן בו [בבולד] רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור פה והילוך רגליים ובינה והשכל. וכיוון שהגיע זמנו להיפטר מן העולם, הקב"ה נוטל את חלקו וחלק אביו ואמו מניח לפניהם". קלסתר אפוא אינו שום "צורה" (שהיא חלק אביו ואמו, הנשאר גם במת) כי אם

ש"יפי מראה" של דוד איננו 'חזות יפה', אלא יפי הראייה ("טוב ראי"), 'ראיית עין יפה' - או פשוט עין יפה.

¹⁶ הערת המערכת: אפשר שאין זו כוונת ראב"ע, ואין פה אלא שימוש של 'קרוב מ' במקום 'קרוב ל' על דרך הערבית - י"ע.

¹⁷ compas - מתווה, גזרה, מתאר.

תכונה, זיו פנים הבא מאת הקב"ה, הארשת הרוחנית שעל פרצוף האדם, **זיו הרוח באדם**. כנראה, זה המובן שבו רש"י משתמש ב"קלסטר" וכך הוא מפרש "מראה". זיו קלסטר הפנים - הארשת הרוחנית של האדם. ולכן "מראה" (לפחות לפי רש"י) זו הבעה רוחנית, דרך הראייה המשקפת את פנימיותו של האדם, הבעת עיניו הפנימית. אפשר לומר של**מראה** יש משמעות של אופן התייחסות האדם לחברו - ראייתו את הזולת ויחסו כלפיו. "יפה מראה" יוכל לסמן 'עין יפה'. באור זה יש לראות את פירושו של רש"י ל"פרות יפות מראה" בחלום פרעה: "סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה". רש"י קושר יפי-מראה עם היחסים החברתיים - כיצד האנשים **רואים** איש את אחיו: בעין יפה או עין צרה.

יפי מראה סימן הוא לימי השובע כי מראה יפה הוא נרדף **לעין יפה**. פרעה ראה בחלום את המצב - או את השנים - **כאשר אין עין בריה צרה בחברתה**. אכילת פרות יפות המראה על-ידי "הפרות רעות המראה", לפי רש"י, היא סימן לשכחת "שמחת השבע" (מ"א, ד) - אבדן **עין יפה**. בלי עין יפה אין לך יפי-מראה.

עין יפה

"מראה", בחלום שאלוהים שלחו, מסמל כיצד אדם **רואה**, מסתכל על חברו: הבעת עיניו כלפי חברו.

החלום מגיד לפרעה את המסר של 'עין יפה'. בעמדו על היאור חוזה מלך מצרים את אומתו בשמחת השובע, שעין יפה שולטת בה. ומיד הוא רואה כיצד העין הצרה משתלטת, ומראה אדם לחברו איננו כתמול שלשום: עין בריה צרה בחברתה. בא הניסיון. מי יישאר? מה יהיה הקץ? "וייקץ פרעה"...

מה המשמעות של "ותעמדה אצל הפרות על שפת היאר", פרט אשר פרעה מתעלם ממנו?

הפרות הרעות, "קודם שתאכלנה אותנה" (ספורנו), "נתעכבו", לפי המפרשים, אצל הפרות הטובות הרעות באחו. בכור-שור: "נתעכבו אצלם שלא אכלו אותם מיד..."; רד"ק: "ולא אמר ותרעינה אלא שהיו עומדות סמוכות לראשונות... עומדות - ומסתכלות. מסתכלות בעין צרה". כאן רגע ההכרעה: האם הרעות תאכלנה את הטובות? על שפת היאור נופל הדבר: "ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאות - וייקץ פרעה".

פרעה אמנם מוסר מידע על בריאות הפרות, אך הס מלהזכיר את בריאות השיבולים, והוא מחליף את בריאותן במלאותן וטובתן בלבד. ייתכן שהסיבה היא שהתואר "בריאות" אינו מתאים כל-כך לשיבולים, בהיותו שייך בלשון המקרא בעיקר לבשר. פרעה מרגיש שאת השיבולים אי-אפשר לתאר בתואר "בריאות" - אם באמת חלמו דיבר על שיבולים גרידא ולא על שיבולים כרמז לדבר-מה אחר... ומעיר הבכור-שור בקשר לתיאור הבליעה שבשיבולים "לא שייך בליעה ממש". אילו היה מראה השיבולים מפתח למראה הפרות, המגלה פתרונו כחזון תבואה עתידה, לא היה מנוסח כחידה נוספת.

בחלום הקב"ה מראה לפרעה כיצד הבריות רואות זו את זו, איך האומה שֶׁה עין יפה שולטת - נהרסת ונבלעת על-ידי עין צרה. מלך מצרים חוזה בבריאות האומה, בריאות חברתית הגוררת בריאות כלכלית¹⁸. בריאות בשר נהרסת כאשר משתלט רוע-עין בחברה. אהפוך את דברי המדרש לתהלים "ישאו הרים שלום" (ע"ב, ג) - וכי ההרים נושאים שלום? אלא בזמן שהפירות מרובים השלום בעולם - בזמן שהשלום בעולם, גם הפירות מרובים! לא ההרים ולא נהרות מולידים תופעות חברתיות כמו שלום או שגשוג - אלא יעין יפה' שבציבור, שלום והרמוניה חברתיים מביאים בריאות האומה ורוב הפירות הדגן והתירוש.

בחלום אפוא יפי המראה הוא במקום הראשון. ואילו בסיפור - **הבשר** קודם. סיבה ותוצאה הוחלפו בסיפור פרעה. בחלום רוע **המראה** קודם, ובעקבותיו באה דקות הבשר, העדר בריאות הבשר. אבל פרעה בדבריו מדגיש ראשית-כול את רקות הבשר: היא שבבילו עצם הרוע. שום קשר אינו קיים לדידו בין 'עין יפה' ובריאות, בין 'עין צרה' - ופגיעה בכלכלה. שובע ורעב באים בלי שום התניה חברתית או רוחנית, אין הם תוצאה של שלום החברה והמצב המוסרי - הם באים בגחמת האלים. בעיני רוחו רואה מלך מצרים קודם כול את ה"בשר". וכך הוא מוסר את חלומו.

ולכן עצם הדלות והדקות כה מונחצת אצלו. הוא מבליט ו'מדחיס' את תיאורי הרוע החיצוני. במקום "רעות מראה ודקות בשר" של החלום הוא מפרז: "**דלות** [רש"י: כחשות, כמו 'מדוע אתה ככה דל' (שמו"ב, י"ג, ד) דאמנון] ורעות תאר מאד ורקות בשר" (מ"א, יט). השיבולים לא רק דקות אלא גם צנומות. הן פרעה העומד על **היאור** אינו מקבל את מסר החלום - לדידו הכול גזור מראש, נחתך על-ידי כוח עליון ואינו נגזר מחסד או משפט של אנשים, לכן אין מנוס מן הפורענות, ומשמעות החלום היא רק הודעה מוקדמת, לא תוכחה. הכול מתרכז אצלו בצרה הבאה ללא רחם, לא בתשובה הנדרשת¹⁹.

¹⁸ רש"י מתרגם "בריאות" "שיינש" (séynes) היינו "בריאות" ממש, healthy, sains. לצעם העניין, אפשר להבין את מלכ"א, ח', לז, כמונה "רעב" ככלול ב"כל נגע כל מחלה".

¹⁹ למה פרעה מחליף "דקות" ב"רקות"? פה אפשר רק לשער. בכל אופן, החלפת דל"ת ברי"ש אופיינית למקרא בכמה מקומות. המקרא אף מנגיד את שתי האותיות כדי ליצור גון משמעות מיוחד. למשל, קסם לשון באיוב לו יא: "אם ישמעו ויעבדו - יכלו ימיהם בטוב... אם לא ישמעו - בשלח יעברו..." על הנגדת "אחד" ו"אחר" הצביעו גם חכמינו ז"ל. רש"י (בראשית, מ"א, ג, יט) מתרגם את שתי המלים האלה בשני מונחים שונים ("דק - טינב"ש בלעז"; "דק - כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר, ובלעז בלוא"ש"י). כלומר, רש"י מפרש "רק" כ"מחוסר", "משולל" (bloses), ואילו "דק" - כמשמעו: כחוש, דליל, רזה (tenves).

ואילו יוסף מדבר בפשטות על שבע פרות הטובות, שבע שיבולים הטובות (מ"א, כז). "הטובות" - התואר האחרון שאמר פרעה בפסוק כד **במקום** "הבריאות והמלאות", ויוסף חוזר על המלה. אבל על הרוע הוא מוסיף: "שבע הפרות הרקות והרעות", "שבע השבלים הרקות שדופות הקדים". יוסף מפרט את הרוע (ברם, ללא שום יחס למראה) ונוקט "ר" ולא "ד", כאשר לגבי השיבולים "ריק" בכלל לא היה נאמר! אולי אפשר לשער בזהירות ש"דקות" פחות קשורה ל"בשריות", "דק" יכול לשמש אף במונח מושאל, כמו "דממה דקה" (מלכ"א, י"ט, יב). יש פה גוון של 'עדינות', כמו "דק" בתיאור המן (שמות, ט"ז, יד). במונח הישיר 'דק' מתאים יותר מכול לציון אבק (ישעיה, כ"ט, ה). קטורת יכולה להיות דקה (ויקרא, ט"ז, יב). יחד עם זאת, "דק" אינו קיצוני כמו "רק" אשר בסופו של דבר מבטא ישות על גבול קיום ואי-

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

קיום. בהחלט אפשר שפרעה אומר "רקות" תחת "דקות" לשם גיוון בלבד. אבל שמה יש משמעות בכך שיוסף נוקט דווקא לשון רקות ובכלל אינו מודע לדקות הפרות והשיבולים.

"אלהים יענה את שלום פרעה"

"והנה מן היאר עולות... - בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו בא להם השובע והרעב, ראה אותן עולות מן היאור" (רמב"ן)²⁰.
בחלומו עומד פרעה "על היאר". ואילו ליוסף הוא מספר: "הנני עמד על שפת היאר". כל השקפת פרעה מושתתת על היאור. "אמר פרעה: מי מתקיים על מי, אני על אלוהי או אלוהי עלי? א"ל: אתה על אלוהיך, הה"ד: 'ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר'" (ב"ר, פ"ט). היאור מפרנס את פרעה חומרית ורוחנית. "לפי שכל חיותם של מצריים מן היאור שמשקה את הארץ, נראה לו השובע והרעב על ידי היאור" (בכור שור).

אבל באמת, שובע ורעב אינו בא על-ידי היאור. לפי השקפת פרעה השובע וגם הרעב בא מן היאור, מאיתן הטבע המשקה את מצרים. הכול בכוחו של יאור-אלוהיו, ואין שום טעם, שום הצדקה, שום סיבה אשר ניתנת להבנה - לא לשנות הרעב ולא לשנות השובע: אם היאור גואה יש שפע, אם חסר היאור יש מחסור. ולתקן את זאת אפשר בעצם באמצעים חיצוניים - צבירת מזון, למשל. ולא היא. איננו רואים במקרא שעבודה זרה הייתה הבעיה בימי אותו פרעה. העימות של הקב"ה עם ה"יאור" באותו דור הוא לא בגלל עבודה זרה במובן הספציפי והצר. פרעה מכיר בפירוש באלוהי יוסף (מ"א, לט). בהיותו משנה למלך, יוסף לא מעל באלוהיו ולא נדרש לעבוד עבודת אלילים, ואין במקרא אף רמז שלא שמר נאמנות לאלוהי ישראל. אין אנו שומעים, למשל, על קונפליקט בין אמונה בקב"ה ועבודת היאור. העימות הוא בהשקפה.

הקושי להבין את העימות, שורשו בכך שגם אנחנו חושבים לעתים קרובות ששובע ורעב הוא עניין של הטבע, אולי גזרה מן השמים, אבל לא עניין חברתי, של 'עין יפה' או 'עין צרה'. אבל מצבה ושגשוגה של החברה, כלכלתה ובריאותה החומרית הם פועל יוצא מבריאותה הרוחנית, מ'מראה', ממידת הצדק, החמלה, שיתוף הפעולה והעזרה ההדדית בציבור. חברה ש'עין יפה' שולטת בה תשגשג אפילו במשאבים טבעיים דלים ביותר; והאומה שבה 'עין בריה צרה בחברתה', שבה המשפט נדרס וכל איש קרוב אצל עצמו, שבה הרודנות, העושק והבצע שוררים, "אשר שלט אדם באדם לרע לו" (קהלת, ח', ט) - שם אפילו בתנאי שפע לא תהיה החברה 'בריאה', אלא דלות ורעב יוצע לרבים... רעב, כתופעה חברתית, נגרם על-ידי אדם, כאשר הטבע הוא רק העילה.

רעב אינו סתם צירוף נסיבות טבעיות, חוסר מים ופגיעה ביבול. הדבר נכון במיוחד בארץ מצרים, שאינה תלויה במטר ועיני ה' אינן בה מראשית השנה עד אחרית שנה. היא מקבלת את מימי היאור מרחוק, לעתים מזומנות, והמלכות מארגנת את התושבים כדי שהכלכלה תוכל להתקיים. כל פֶּשֶׁל בכלכלת התושבים נובע יותר מאחריות השלטון מאשר מפורענות היאור.

אף בהיסטוריה הידועה, כמו בזמננו, הרעב הוא תופעה הקשורה לתחום מוסרי וחברתי. בחברה תקינה אין רעב אף אם מי הנהר ממעטים להשקות את השדות. וכאשר

²⁰ רמב"ן משתמש במדרש בב"ר, פ"ט, ד: "רמז רמז לו שאין השובע בא למצרים אלא מן היאור".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

משתרר "מראה רע" אצל הבריות - בא הרעב ובולע את השובע. זה מה שבישר החלום לפרעה²¹.

החלום בא לפרעה כיוון שהוא עומד על היאור, "מתקיים על היאור", מאמין ביאור - אך הוא עצמו לא מודע לכך. לדידו אין שום קשר בין עמידתו 'על היאור' ובליעת הפרות הטובות. הרי לדידו הכול בא מהטבע, ולא כתוצאה מן המצב הרוחני והמוסרי של האדם. לכן בסיפורו הוא סתם עומד - "על שפת היאר". כל השקפת פרעה מבוססת על היאור - אבל הוא אינו מודיע את זאת ליוסף. בשביל יוסף "על שפת היאר" הוא רק מיקום בלבד. ואפשר שבעניין זה יוסף בעצם מקבל את תפיסתו של פרעה.

חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא

מה תכלית החלום במקרא? למען מה נשלח חלום למלכים ולנשואי-הפנים?
"ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, ויאמר לו: הנך מת על האשה אשר לקחתָ והוא בעלת בעל"

(בראשית, כ', ג).

"ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, ויאמר לו: השָׁמֵר לך פֶּן תדַבֵּר עִם יַעֲקֹב מִטוֹב עַד רָע"

(בראשית, ל"א, כד).

משמעות חלומות כאלה - תוכחה.

אף משמעות חלומות נבוכדנאצר היא תוכחה, והראיה - תגובתו. מלך מייצג בעיני הקב"ה את כל מדינתו, ולכן חשוב בעיניו להוכיח מלכים: "לב מלך ביד ה'" (משלי, כ"א, יח). למלך מיועדת תוכחה על ענייני מלכות, הנוגעת לממלכתו ואומתו. לכן עונה אבימלך: "הגוי גם צדיק תהרג!" (בראשית, כ', ד). חלום בא אל מלכים במקום נביא, ומדבר בלשון נבואית. ועל כן אומרים חז"ל אודות חלומות יוסף לאחיו: "כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם!" (ב"ר, פ"ד, ט); לא נשכח שהאחים התייחסו ליוסף ב'עין רעה'...

גם חלום פרעה נזקק ללשון כמו-נבואית, והיא לשון ציורית, דימויית. החלום בא אל מלך מצרים כחזיון תוכחה. זאת אזהרה מאת הקב"ה למלך על ענייני ממלכתו. או בלשונו של הבכור-שור: "אשר האלהים עושה בעולמו הגיד לפרעה (מ"א, כה) כדי שיבקש תקנה

²¹ הרעב בימי אברהם היה כנראה תוצאה ישירה של מלחמה, התפרעות וסכסוך חריף בארץ: "והכנעני אז בארץ" ("היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם", רש"י) - "ויהי רעב בארץ" (רש"י: "באותה הארץ לבדה לנסותו"). כבר הרעב הראשון במקרא בא לניסיון. יכול להיות שהרעב בימי יצחק אשר הכתוב משווה ל'רעב הראשון' נוצר אחרי מות אברהם בעקבות מעשי-פרא, ידם בכול ויד כול בס, של בני ישמעאל בדרום הארץ "מחזילה עד שור" - ודאי רמז לחיי שוד ופרעות, בדומה לעמלק ששכן דוקא מחזילה עד שור ("על פני כל אחיו נפל" - רש"י: עד שלא מת אברהם ישכון, משמת אברהם נפל). ואילו פלשתים, אחרי מות אברהם אפילו סתמו את הבארות וימלאום עפר - דוגמה מובהקת של 'עין צרה'. השתלטות עשק ושטנה בממלכת גרר, ומן הסתם בכל האזור, רואים היטב בהמשך. רק בגלל התערבות מיוחדת של ה' יכול יצחק לחיות שם.

על זאת, כי הוא מלך ובידו סיפק לעשות". ועוד הוא אומר: "פתח ברעב תחילה, כי כל החלום לא בא אלא לעשות תקנה על הרעב, והראה לו מכה ורפואה".

לחלום בכלל יש תפקיד חינוכי. הוא מייסר - במיוחד חלום בלהות ("אמר רב הונא: לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב..."). "חלמא בישא עדיף מחלמא טבא" (ברכות, נה, ע"א) - "שמביא את האדם לידי תשובה" (רש"י). הבכור-שור מסביר את ה'רפואה' למכה בצורה המקובלת, כתקנה על-ידי הכנה לרעב, צבירת מזון. אבל דבר זה אינו בהכרח - לא על זה ולא לשם זה הקב"ה מוכיח מלכים.

חלום - לא לבשר על הבאות נשלח, כי אם לתקן את הנמצא. בכל חלומות כמו-נבואיים כאלה, המסר חד-משמעי הוא: תוכחה, אזהרה, העמדה על הטעות או חטא וקריאה לתשובה. "חלמא בישא קשה מנגדא, שנאמר 'והאלהים עשה שייראו מלפניו' (קהלת, ג', יד). ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: זה חלום רע" (ברכות, נה, ע"א). ורש"י מסביר: "מיראתו ישוב וייכנע".

בעצם, פירוש חלום כימגיד עתידות' בעיקרו גורם רק לצרות: לדחיית תוכחת ה'. ואם החלום אמור להביא לידי תשובה, הוא צריך לא רק להפחיד, אלא גם לשאת תכנים מאלפים, המצביעים על דרך התשובה, תוכן העוון וכדומה. חלום זה הוא אזהרה ותוכחה לפרעה. ובו הקב"ה מודיע לפרעה מה טעותו ומה מכתו.

מהי אפוא המשמעות של תוכחתו של הקב"ה לפרעה בחלומו? דיברנו על המשמעויות האפשריות של סמליות החלום העולות מהמקרא. דיברנו על פי-מראה כסמל לעין יפה'. דיברנו על פרה כסמל לאומה, על שיבולים כסמל לשלום; שיערנו שמסר החלום יכול להתייחס לשלום האומה. אפשר להוסיף עוד תימוכין מקראיים לכך, שהפרות יפות המראה נוגעות לסמלים מתחום של שלום, צדק והרמוניה חברתית:

"והיה צדק אזור מתניו...; וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבח; ועגל וכפיר ומריא יחדו - ונער קטן נהג בס. ופרה ודב תרעינה יחדו ירצו ילדיהן, ואריה כבקר יאכל תבן" (ישעיה, י"א, ו-ז).

"...שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר - ותרעינה באחו". יחדו.

ותרעינה באחו

על "אחו" אומר רמב"ן: "ואולי הוא מלשון אחווה, בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד".

גם מפרשים אחרים קושרים השורש של "אחו" לאחווה, למושג של 'לאחות, לחבר'. רש"י הירש מגדיר הוראתו העיקרית של "אחו": רעות. אם כן, "אחו" הוא על המשקל הלשוני של 'תוהו', ובשתי המלים באה הסיומת העתיקה u (שורוק). אפילו אם מבחינה אטימולוגית 'אחו' היא מלה מצרית, כדעת מקצת בלשנים, אין הדבר גורע מתפקידה וממשמעה בטקסט העברי.

על ותרעינה באחו אומר המדרש: "אהבה ואחווה בעולם" (ב"ר, פ"ט, ה). ובכן, הופעתן של פרות יפות-מראה הרועות יחדו באחו היא סמל של אהבה ואחווה

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

במדינה. אך יש פרות שרועות - ויש שבולעות. הן לא רועות, אלא, לפי רמב"ן, "תתהלכנה בארץ"...

האחוה עומדת במרכז הסיפור בפרשיות מקץ-ויגש. כבר בפתיחתן רוצה הקב"ה ללמד אחוה - במשפחה ובחברה.

"בשעה שהשנים יפות הבריות נעשין אחין אלו לאלו" - ממשיך המדרש לפרש את המלה 'אחין' (ובילקוט מוסיף: "וכשהן רעות נעשים אחרים לחבריהם, שנאמר: **שבע פרות אחרות**") - "וכן הוא אומר (ישעיה, ל', כג) ירעה מקניד ביום ההוא כר נרחב" ("ב"ר פ"ט, ה). ודורשים "כר" כ"כיר" ביוונית - קול רצון טוב וברכת איש לרעהו. כלומר: יהיה לך "לחם תבואת האדמה" (ישעיה, שם!) רק כאשר תרעה על "כיר נרחב" - על אחוה רחבה ועין יפה פושטת בחברה, כאשר "כירי כירי מרובה בעולם", בלשונו של המדרש, כי אז - "והיה דשן ושמן" (ישעיה, שם), טוב ובריא, אם נחזור לחלום. זה פירושם של חז"ל לסמל של "ותרעינה באחין", פירוש על-ידי דרש של פסוק מישיעהו. חז"ל רואים את הפרות הרועות באחו כסמל **למצב חברתי מסוים**.

בהמשך נותנים חז"ל הקשר עוד יותר מובהק לפתרון חלום פרעה. "וכן הוא אומר: 'ישאו הרים שלום'; א"ר אחא: נשאו הרים נשיאתן שלום לעם" (שם). הרמז הוא למזמור ע"ב בתהלים, המזמור "למלך":

"אלהים, משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך. ידין עמך בצדק וענייך במשפט. ישאו הרים שלום לעם, וגבעות בצדקה! ישפט עניי עם, יושיע לבני אביון, וידכא עושק!"

(תהילים, ע"ב, א-ד).

"ישאו הרים שלום לעם": כשמשפט וצדקה אצל המלך, כשהעושק מדוכא והאביון נושע, כאשר הבריות אחין אלו לאלו, "נראות יפות זו לזו" כלשון רש"י - משתמר השובע והשלום לעם.

תכנית יוסף - מדיניות יוסף

יוסף לא רק מנבא שהצרה בוא תבוא, יש לו אף תכנית כיצד לקדם את פניה: למנות פקידים ממלכתיים אשר יבצעו את מדיניות ההכנה לרעב: "ויפקד פקידים על הארץ"; להטיל על המצרים מס שבר מיוחד של 25% לשבע שנים: "וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע"; להגביל את יצוא התבואה ואת הסחר החופשי בלחם תוך כדי אגירת המזון: "ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאות האלה"²²; להכין עתודות דגן באוצרות המדינה ומצבורי מזון במרכזים אזוריים ולא להיזקק להם עד עת רעב: "ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרן" (בראשית, מ"א, לד-לה).

המטרה היא צבירת מצרכי מזון ושמירתם למען הצלת הארץ מפני הכפן: "והיה

²² רש"י הירש: ההצעה היא - "אפוטרופסות על השימוש, הגבלת סחר התבואה, בראש וראשונה הגבלות הייצוא... בשנות השפע אל יוצא דבר. יתר על כן, עיר אל תסחור עם חברתה... אם מבקשים המייצרים למכור, ימכרו רק לפרעה..." ובית-פרעה, כמובן, קובע את המחירים.

האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תִּכְרֹת הארץ ברעב" (מ"א, לו). זו תכנית חירום המבוססת על נתון אחד אשר אינו נתון בספק: אחרי שבע שנות שובע גדול באות שבע שנות הרעב.

יוסף מציע מדיניות המושתתת על חלומותיו - ליתר דיוק: על סיפוריו - של פרעה. על סמך הפירוש קבע מדיניות. כשם שסיפור פרעה מבליט את העניין החומרי של הרעב והדלות, כך מדיניותו של יוסף לוקחת בחשבון רק את ההיבט החומרי. "ולא נודע דברו [של יוסף] רק בשנות הרעב. [הרעב] - הוא **חידוש ותועלת החלום**" (רמב"ן). החלום יבוא על אמתותו רק בהגיע דבר הרעב. כל החלום כולו בשביל יוסף הוא הודעה מראש על בוא הרעב. ובאמת, הרעב מוכרח היה לבוא. נעיין אפוא במה שנעשה.

יש להודות שלא הכול בביצועו של יוסף מתאים בדיוק לתכנית. גם התכנית עצמה די מעורפלת בכמה נקודות - למשל, איך לחלק לחם בתקופת הרעב? אבל ודאי הבהרת כל אותם ספקות תוטל על אותו איש נבון וחכם אשר יראה לו פרעה וישית על ביצוע התכנית. "ויאמר פרעה אל יוסף: אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת - אין נבון וחכם כמוך!.. ויאמר פרעה אל יוסף: ראה, נתתי אתך על כל ארץ מצרים" (מ"א, לט, מא) - יוסף הוא גם פותר חלומו, גם מכשיר לתיקון. התכנית הציעה לצבור חמישית כל התבואה. אבל כאשר יצא יוסף על ארץ מצרים, הוא אוסף את כל האוכל, לפי הבנת הרמב"ן:

"ויקבץ את כל אוכל. והנכון בעיני שקבץ את הכול אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו... קבצו כל הנאכל לאדם, בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצימוקים וכיוצא בהן, וצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה... ויתן בערים כדי אכלם מכל הפרות, והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני הרעב שיקחו ממנו כדי חייתם, והנשאר בו קיים באוצרות. וייתכן שנתן להם דמים בשער הזול מגנזי המלך, ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב, כמו שכתוב: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים (מ"ז, יד); או שלקחו המלך בחזקה, כי אמר אני שמרתיו".

כנראה, בשנות השבע עיקל יוסף את כל מה שאפשר, אם לא נשאו לאיכרים עתודות פרטיות ליום צרה וכבר בתחילת הרעב לא נשאר לחם בכל הארץ. מבחינה זאת מעניין הוויכוח בין המפרשים לגבי הצעת יוסף "לחמש" את ארץ מצרים בשנים לפני הרעב. רש"י מפרש "וחמש - כתרגומו: ויזרזון". ומובן שהמניע העיקרי לפירוש זה הוא לא לשוני אלא ענייני (וכך מסבירים מפרשי רש"י): הרי בביצוע יוסף לקח לא חמישית, כי אם הכול! כמובן, ראיה זו תוכל לתפוס רק בהנחה שמעשיו של יוסף תואמים בדיוק את תכניתו. ראב"ע סבור שיוסף התכוון לקנות את חומש התבואה, ואילו רשב"ם אומר: "שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר..." (כלומר, הגדלת המס ב-100%). רד"ק אומר בפשטות: "ייקח אחד מחמשה". ודאי שאכפו את היטל הרעב הזה בכוח, בהסתמך על מנגנון המלכות העומד לרשותו של השליט. ואפשר להניח שהאוכלוסיה לא ששה להיפטר מיתרות דגנה...

רמב"ן משער אף הצדקה שהייתה לאותה לקיחת המזון: "שלא יבזבזוהו". ייתכן בהחלט שאמנם כן היה הצידוק. הוא מבוסס על ההנחה שהשלטון המרכזי יודע טוב יותר לטפל במצרכים החיוניים מאשר בעליהם שבעצמם אינם מסוגלים לשמור על מזונם, והטיפוח האבהי של המלכות ימלא כל חסר. אמנם, רוב הניסיונות בכיוון זה מראים שבזבזו משאבים ישוער יותר בצבירה ושמירה תחת פיקוח ממלכתי מרוכז, כאשר אף אחד אינו מעוניין אישית בשמירת המזון. ספק אם יד פקידי פרעה חסכונית מידם של מגדלי הלחם. בסופו של דבר, כפי שאנו יודעים, האיכרים לא הרוויחו. מסתבר, שלא מחשש הבזבז אסף יוסף את כל הלחם.

בתכנית יוסף לא הוזכר הדבר שהלחם, אשר נגבה מהאוכלוסיה בתור מס, יימכר בשנות הרעב. אסמים ממלכתיים היו אמורים להיות "פקדון" לשעת הצורך והצפייה ודאי הייתה שמה שנלקח חינם אמור להיות **מחולק** חינם אין כסף, לבל תיכרת הארץ. אבל כאשר בא הרעב, פתח יוסף את האסמים והתחיל לשבור למצרים **בכסף**. תוצאת המונופולין הזה על הלחם ניתנת לחיזוי: "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים; ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה" (מ"ז, יד). זאת כנראה אחת התוצאות החשובות של כל התהליך המשקי והכלכלי של השנים הקודמות. צבירת המזון נסתיימה בריכוז כל ממונות המדינה בית פרעה.

רעב, כפי שדיברנו, הוא תופעה חברתית יותר משהוא תופעה טבעית. הקב"ה מכביד על האדם את תנאי הטבע - אבל עליו, על האדם, ליצור מצב שהמחסור לא יביא לידי רעב. הרעב הקשה ביותר הוא תמיד באשמת אנוש.

בעקלו מותרות הבר, בַּצְרוּ מצבור מלאכותי, בעצרו יצוא (הדבר אשר מוכרח היה לגרום לביקוש מלאכותי ומנופח על הדגן לא במצרים בלבד אלא אף במדינות מייבאות), בהחליפו הכוונה כלכלית בוויסות ובהסדר ממלכתי - השלטון אינו מקדם את פני הרעב אלא יוצר תנאים למחסור חמור ומקִבֵּב רעב.

כמובן, את השנים שבהן המלכות גובה את כל התבואה ונותנת רק מה שנחשב **לטעמה** 'מחיה מספקת', לפי 'מספר הנפשות' ו'צרכים חיוניים' - שנים כאלה קשה לכתוב 'שנות שובע גדול'. כבר כמה שנים היה רעב **למעשה** - ובשנה שהוכרז בה הרעב באופן רשמי אפשר שהייתה בזה אף הקלה מסוימת.

די ביבול אחד קטן מהרגיל, בשנה לא טובה - ובנסיבות אלו רעב אמתי וממשי הוא בלתי נמנע. אם **כל** היבול הולך לאסמי המלך - איזה תמריץ יש לחקלאים לעמול במלוא הכוח ולגדל דגן? מדוע להשתדל להרבות תבואה, כאשר כלום לא יישאר והכול יילקח על-ידי פקידי פרעה? ככל שלוקחים יותר - מייצרים פחות. מדיניות כזאת מסייעת לרעב הממשמש ובא עם כל שנה חדשה של צבירת הבר.

כל מחסור הוא ניסיון לחברה. האם עין יפה או עין צרה תשתלט בה? האדם נוצר לכיבוש הטבע. כאשר במקום זה הוא מכבש את רעהו - בא הרעב, הטבע לא עונה לו וההרים אינם נושאים שלום לעם.

יוסף היה חוזה הרעב ומדיניותו סייעה לכך. הוא אשר פירש את חלומות פרעה - והלכו החלומות אחר הפה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בעזרת תכנית יוסף הקב"ה מוציא לפועל את תכניתו הוא. פתרון חלומות המבוסס על פירוש מסוים אשר גונב ליוסף מפי פרעה, הוליד גם פתרון חברתי-כלכלי מסוים, והפתרון הזה הביא לאימות החלומות, דהיינו גָרם לרעב. פרעה לא הבין את חלומו. בסיפורו הוא כבר פירשו, ויוסף **קיבל** את סיפורו. על סמך פירוש זה קבע מדיניות - אשר הגשימה את החלום. כמובן, הפתרון רק שיקף תפיסת עולם. תכנית צבירת המזון הייתה בעצם המכשיר להבאת הרעב לארץ מצרים - והבאת בית-יעקב לבית עבדים. אבל אילו היה פותר אחרת, ומציע מדיניות אחרת - היו בני ישראל מרצים את גלותם במציאות אחרת. ולא תשתמע ח"ו טרונייה וקטגוריה על יוסף מדברינו: יוסף פעל כפי שפעל על-פי תנאי המקום והזמן, לפי רוח התקופה, ובהתאם לעצה העמוקה של הרואה דורות מראש. לא תיתכן יציאה מעבדות לחירות אם היא לא עוברת דרך בית עבדים. מי שלא שועבד לא ישוחרר. אמת אמר הבכור-שור: "ועל ידי זה החלום נעשה גדול פרעה על כל המלכים, שנעשו כל אנשי ארצו עבדים קנויים לו, כמו שאמר בסוף הפרשה: [והיינו] **עבדים לפרעה**". יוסף הכין את בית העבדים, שבו גם אנחנו היינו עבדים לפרעה. אולם, להסבר נושא זה יוקדש מאמר אחר²³.

²³ **הערת המערכת:** כך מסיים הכותב את מאמרו. ימים ספורים לאחר שהגיש למערכת נוסח אחרון של המאמר נלקח הכותב מאתנו. לא זכה ולא זכינו אנו להמשך המובטח.